

Vrijheid, Werk en AI: een Liberale Heroriëntatie

Startnotitie Denktank Mei 2026

VVD Thematisch Netwerk Economische Zaken en Innovatie

---

1. Over deze denktank

Het VVD Thematisch Netwerk Economische Zaken en Innovatie (EZI) start met een denktank over de relatie tussen artificiële intelligentie, werk en de liberale waarden die de VVD draagt.

De denktank heeft een looptijd van zes maanden en bestaat uit maximaal twaalf leden met uiteenlopende achtergronden — economen, ondernemers, technologen, sociale zekerheids experts— die affiniteit hebben met het liberale gedachtegoed. Deelnemers werken samen aan een einddocument met concrete aanbevelingen, bedoeld als beleidsadvies richting de VVD-fractie en als basis voor een publiceerbaar standpunt.

Waarom dit onderwerp, waarom nu?

AI en robotisering veranderen de arbeidsmarkt sneller en dieper dan enige technologische transitie daarvoor. In deze notitie gebruiken we "AI" als verzamelterm voor de bredere golf van huidige technologische ontwikkelingen — kunstmatige intelligentie, generatieve modellen én robotisering — die de arbeidsmarkt nu structureel veranderen. Dat is geen verre toekomst: het gebeurt nu, in Nederland, in sectoren die bij eerdere automatiseringsgolven juist veilig leken — financiën, zakelijke dienstverlening, technologie, onderwijs. De centrale vraag is niet alleen economisch. Het raakt aan iets fundamenteelers: wat betekent werk voor mensen, hoe verdelen we de opbrengsten van technologische vooruitgang, en hoe zorgen we dat vrijheid en kansen voor iedereen bereikbaar blijven — niet alleen voor degenen die toevallig aan de goede kant van de technologische scheidslijn staan?

De VVD heeft sterke opvattingen over werk, eigen verantwoordelijkheid en de rol van de overheid. Die opvattingen verdienen geen herziening om ideologische redenen, maar wel een herijking op basis van feiten en nieuwe ontwikkelingen. Deze denktank wil die herijking serieus en grondig bekijken — zonder taboes, zonder vooraf bepaalde uitkomsten, en met de ambitie om tot bruikbare politieke conclusies te komen.

Dit document schetst het probleem, de politieke en internationale context en vijf mogelijke richtingen — maar geeft nog geen antwoorden. Die komen van de denktank. De centrale vragen staan in hoofdstuk 7. Alles daarvoor is de onderbouwing.

2. De centrale spanning: werk, waarde en liberale waarden

Wat de VVD gelooft over werk

De VVD gelooft dat werken loont. Niet alleen financieel, maar ook in bredere zin: werk geeft structuur, zingeving, ontwikkeling, sociale cohesie en eigenwaarde. Het is de manier waarop mensen bijdragen aan de samenleving en tegelijkertijd hun eigen leven vormgeven. Deze overtuiging is geen toevallige beleidsvoorkeur — het is geworteld in de vijf kernwaarden die de partij dragen.

Vrijheid betekent voor de VVD dat mensen hun eigen leven kunnen inrichten, los van afhankelijkheid van de staat of van willekeur van anderen. Werk is historisch de belangrijkste bron van die vrijheid: inkomen maakt onafhankelijk.

Verantwoordelijkheid betekent dat mensen investeren in zichzelf, bijdragen aan de gemeenschap en niet onnodig terugvallen op collectieve voorzieningen. De arbeidsmarkt is de plek waar die verantwoordelijkheid concreet wordt.

Sociale rechtvaardigheid betekent dat iedereen gelijke kansen verdient — dat achtergrond, afkomst of pech geen permanente barrières mogen zijn. Werk is de klassieke route naar ontwikkeling en opwaartse mobiliteit.

Gelijkwaardigheid betekent dat elke burger telt, ongeacht opleiding of positie. Het sociale stelsel vangt op wie het tijdelijk niet redt.

Verdraagzaamheid betekent dat we ruimte laten voor verschillende manieren van leven en werken, zonder één model op te leggen.

Waar de spanning ontstaat

AI introduceert een nieuwe scheidslijn die al deze waarden tegelijkertijd raakt.

Aan de ene kant staan mensen die profiteren van AI: zij die de tools bezitten, begrijpen of effectief inzetten — technici, ondernemers, investeerders, hoogopgeleiden met aanpassingsvermogen. Voor hen vergroot AI de vrijheid, verhoogt het de productiviteit en creëert het nieuwe kansen.

Aan de andere kant staan mensen die structureel minder toegevoegde economische waarde leveren naarmate AI hun taken overneemt. Niet door eigen falen of gebrek aan inzet, maar door de werking van een technologie die hun vaardigheden deels obsoleet maakt. Dat treft niet alleen laagopgeleiden — het raakt nu voor het eerst ook middelbaar en hoger opgeleiden in de kennissector.

De kernspanning is deze: **als werk als bron van inkomen én zingeving voor een substantiële groep mensen structureel (geheel of gedeeltelijk) wegvalt, kloppen onze huidige antwoorden dan nog?**

Vrijheid heeft pas werkelijke betekenis als je materieel bestaanszekerheid hebt. Verantwoordelijkheid nemen veronderstelt dat de structurele omstandigheden dat mogelijk maken. Sociale rechtvaardigheid vereist dat gelijke kansen ook gelijke kansen zijn in een AI-economie. Gelijkwaardigheid vraagt dat we ons afvragen of iedereen evenveel recht heeft op de opbrengsten van een technologische revolutie die grotendeels is gebouwd op kennis, taal en data die door de samenleving als geheel zijn voortgebracht — via onderwijs, wetenschap en cultuur.

Dit zijn geen gemakkelijke vragen. Ze zijn ook niet exclusief voor de VVD — vrijwel elke politieke partij worstelt ermee. Maar ze zijn bijzonder urgent voor een liberale partij, omdat de liberale traditie zowel de sterkste argumenten voor als tegen ingrijpen herbergt. Die spanning is precies waarom dit onderwerp een denktank verdient.

Een aanwijzing dat die bredere motivatie reëel is, komt uit de Nederlandse bijstandsexperimenten (2017-2019). Zes gemeenten testen of minder regels en meer vertrouwen — in plaats van strikte verplichtingen en sancties — leidt tot betere uitstroom naar werk. Het antwoord was ontzuenderend voor voorstanders van het huidige regime: er was geen significant verschil. Maar de relevantie voor dit document zit elders. De experimenten laten zien dat mensen ook zonder financiële dwang blijven participeren, zingeving zoeken en maatschappelijk betrokken zijn. Menselijke motivatie is breder dan de werkprikkel alleen — en dat is een belangrijk gegeven als we nadenken over wat werk werkelijk betekent. Deze inzichten zijn vergelijkbaar met de resultaten van andere internationale experimenten over de afgelopen decennia.

3. Wat er gebeurt: AI, robotica en de arbeidsmarkt

De nieuwe golf is anders

Automatisering is niet nieuw. De industriële revolutie, de opkomst van computers en de digitalisering van de jaren negentig en tweeduizend hebben de arbeidsmarkt telkens ingrijpend veranderd. De historische les is geruststellend: elke golf vernietigt banen én creëert nieuwe. Per saldo bleef de werkgelegenheid (meer dan) op peil.

Maar er zijn goede redenen om te denken dat de huidige golf fundamenteel verschilt. Eerdere automatisering trof primair routinetaken — fysiek, repetitief, voorspelbaar. De arbeidsmarkt paste zich aan door mensen op te leiden voor complexere, cognitieve beroepen. Die vluchtroute was altijd beschikbaar: wie zijn handen verloor aan machines, kon zijn hoofd inzetten.

Generatieve AI — de modellen die tekst schrijven, code genereren, beelden maken, data analyseren en strategisch adviseren — treft nu juist het cognitieve werk. Juridische analyse,

financiële rapportage, medische diagnostiek, journalistiek, programmeren, marketingstrategie: dit zijn beroepen die tot voor kort buiten bereik van automatisering leken. De klassieke vluchtroute — omscholen naar complexere, cognitieve beroepen — biedt minder uitkomst als AI ook daar al actief is.

Nieuwe AI-robotica — fysieke systemen aangedreven door generatieve AI — voegt hier een tweede dimensie aan toe. Logistiek, zorg, bouw en landbouw stonden lang grotendeels buiten de automatisering golf. Dat verandert en versnelt nu. De combinatie van cognitieve AI én fysieke robotica maakt vrijwel elk segment van de arbeidsmarkt kwetsbaar.

En er is nog een fundamenteel verschil: eerdere automatisering schiep altijd nieuwe banen die mensen konden uitvoeren. De stoommachine verving spierkracht maar creëerde de behoefte aan machinisten, ingenieurs en fabrieksmanagers. De computer verving rekenaars maar creëerde programmeurs, analisten en netwerkbeheerders. Elke nieuwe rol vereiste een mens. Maar generatieve AI treft nu ook cognitief werk, een wereld waar mensen tot nu toe juist naar omgeschoold worden. Wie zijn juridische analysewerk verliest aan AI kan niet eenvoudig overstappen naar "AI-management" — AI beheert zichzelf al.

Maar AI verandert niet alleen welke taken mensen uitvoeren — het verandert ook hoe werk is georganiseerd. Routinetaken worden geautomatiseerd, wat overblijft is complexer, meer projectmatig en minder goed te vangen in een vast contract. Dat versterkt een trend die al zichtbaar was: meer zzp'ers, meer platformwerk, meer losse opdrachten — met alle voordelen van vrijheid en alle risico's van ontbrekende zekerheden. Ook dit vraagt om een liberaal antwoord dat de denktank kan verkennen.

Tegelijkertijd kent Nederland een demografisch tekort dat deze vraag compliceert: de zorgvraag stijgt, het onderwijs kampt met personeelstekorten en tal van maatschappelijke taken blijven onvervuld bij gebrek aan mensen. AI verdringt werk in de kennissector — maar er is elders meer dan genoeg te doen. De vraag is niet alleen hoe we mensen opvangen, maar ook hoe we die twee bewegingen op elkaar afstemmen. Daarbij is enige voorzichtigheid op zijn plaats. Het is niet ondenkbaar dat de sectoren waar nu nog grote tekorten zijn — zorg, onderwijs — over een aantal jaar door AI en robotisering juist een overschot aan mensen kennen. En als medische innovatie mede dankzij AI de gemiddelde levensverwachting sneller doet stijgen dan voorzien, verandert ook de druk op ons sociale stelsel fundamenteel. Een glazen bol hebben we niet. Wat we wel weten: de vragen die dit oproept over betaalbaarheid en houdbaarheid zijn urgent genoeg om nu al te stellen.

Wat de cijfers zeggen

De internationale data wijzen eenduidig in één richting: AI en robotisering raakt de arbeidsmarkt substantieel. Over omvang en tempo bestaat nog onzekerheid — precies daarom vraagt dit om serieuze kwalitatieve en kwantitatieve analyse. Hoe de toekomst zich ontplooft, en wanneer, is een van de centrale vragen die deze denktank zal bespreken.

Maar cijfers alleen beantwoorden de eigenlijke vraag niet. Die vraag is wat deze ontwikkeling betekent voor de afspraken die we als samenleving hebben gemaakt over werk, inkomen en verantwoordelijkheid.

Het sociale contract onder druk

Het Nederlandse sociale contract rust op een impliciete afspraak: de samenleving investeert in jou van geboorte tot startkwalificatie, jij draagt daarna op eigen benen bij — met een vangnet bij ziekte of tegenslag — en na een werkend leven staat pensioen te wachten, deels collectief gefinancierd. Die afspraak veronderstelt dat een startkwalificatie een redelijke waarborg is voor duurzame arbeidsmarktparticipatie. AI ondermijnt die veronderstelling — niet voor iedereen en niet morgen, maar structureel genoeg om de vraag te stellen: wat is een startkwalificatie nog waard als hele beroepsgroepen sneller verdwijnen dan (om)scholingsinfrastructuur bijhoudt? Een bijzonder kwetsbare groep hierbij zijn jongeren die nu de arbeidsmarkt betreden.

Het is verleidelijk om het debat te framen als een vraag over tempo: gaat AI langzaam of snel? Maar dat is een afleidingsmanoeuvre. Of de disruptie geleidelijk verloopt of versneld — de fundamentele vraag blijft dezelfde: welke rol vervult de overheid als mensen vallen door veranderingen die buiten hun controle liggen, en wat blijft de verantwoordelijkheid van het individu?

Dat is een liberale vraag van alle tijden. Maar AI maakt haar urgenter, omdat de omvang van wie kan vallen — en hoe hard — substantieel groter wordt dan ons stelsel op gebouwd is.

Stel je voor hoe twee verschillende antwoorden op die vraag uitwerken. In het eerste beschouwt de samenleving aanpassing als primair de verantwoordelijkheid van het individu. Wie achterblijft had het kunnen zien aankomen. Cynisme groeit, gezondheidsklachten stapelen zich op, het vangnet wordt zwaarder belast dan ooit — niet door luiheid, maar door gebrek aan vroege ondersteuning. In het tweede neemt de overheid eerder verantwoordelijkheid: als AI jouw beroep obsoleet maakt, is dat een maatschappelijk risico, geen persoonlijk falen. De vraag welk pad op de middellange termijn meer welvaart oplevert is niet moreel maar rekenkundig: vroeg investeren is waarschijnlijk goedkoper dan laat opvangen.

Dit document neemt geen positie in over hoe snel AI de arbeidsmarkt ontwricht. Dat weten we niet, en doen alsof we het wel weten leidt af van de echte vraag. Wat we wel weten: ongeacht het tempo is de vraag naar de rol van de overheid en het individu urgent en onvermijdelijk. De denktank wil die vraag beantwoorden op een manier die bruikbaar is in beide werelden — of de disruptie nu geleidelijk of abrupt verloopt.

De nieuwe ongelijkheid

Naast de werkgelegenheidsvraag speelt een verdelingsvraag die politiek minstens zo urgent is. AI-opbrengsten concentreren zich bij eigenaren van kapitaal, platforms en intellectueel eigendom. Dat is geen nieuw fenomeen — de ontkoppeling tussen financiële en reële economie

is al decennia zichtbaar. Wat AI verandert is de schaal: waar nu tien miljoen mensen nodig zijn om een bepaalde output te genereren, zijn dat er straks misschien één miljoen.

Dat heeft een concreet fiscaal mechanisme. Het Nederlandse belastingstelsel is grotendeels gebouwd op looninkomen. Als de verhouding tussen loon en kapitaal structureel verschuift — minder loonsommen, meer winsten en vermogensrendementen — zou dat in theorie niet uitmaken als looninkomen, vennootschapswinst, dividenden en vermogensgroei ongeveer hetzelfde effectief belast worden. Maar in de praktijk is dat niet zo: de effectieve belastingdruk op kapitaalinkomen is structureel lager dan op looninkomen, en winsten zijn internationaal mobieler dan lonen. Als de verhouding tussen loon en kapitaal structureel verandert, is de vraag dus of het Nederlandse stelsel dat aankan. Wat als de praktijk toch leidt tot een uitholling van de belastinggrondslag — dan wordt de betaalbaarheid van onze collectieve voorzieningen een acuut politiek vraagstuk.

Er is een plausibel liberaal antwoord op die vraag: ongelijkheid is niet het probleem, zolang sociale rechtvaardigheid gewaarborgd blijft. Als de taart groot genoeg wordt, kunnen ook kleinere relatieve stukken voor iedereen voldoende zijn. Die positie is coherent en verdient serieuze overweging. Maar ze roept vragen op die de denktank moet beantwoorden: zit er een grens aan hoeveel ongelijkheid liberaal acceptabel is, en zo ja, op basis van welke principes? Wat zijn de kwalitatieve en kwantitatieve argumenten om die grens te trekken? Niet als abstracte filosofie — maar als concrete beleidskeuze.

Een eveneens urgente vraag is wat dit betekent voor onze positie in de wereld. Als Nederland AI en robotisering goed benut, kan een kleine bevolking een disproportioneel grote economische output genereren — met een welvaartsverschil ten opzichte van andere landen dat we nu nauwelijks kunnen voorstellen. Is dat liberaal acceptabel, en zo ja, op basis van welke principes? En wat als het andersom gaat — als grote groepen in Nederland hun banen verliezen terwijl de economische taart niet groeit maar krimpt of verschuift naar het buitenland? Ook dan is de vraag wat een liberaal antwoord is. Beide uitkomsten zijn denkbaar. Beide vragen om een principiële standpunt.

4. Het beleidsdebat: welke opties liggen er al?

De brug van probleem naar oplossing

Als werk als bron van inkomen voor een substantiële groep wegvalt — tijdelijk of structureel — dan ontstaat er een fundamentele vraag: hoe zorgen mensen dan voor hun levensonderhoud en zingeving? Het huidige stelsel is gebouwd op de aanname dat werk de norm is en uitkering de tijdelijke uitzondering. Als die verhouding kantelt, volgt de vraag of je het stelsel aan de randen repareert, of dat je het fundament herdenkt. Die laatste vraag heeft wereldwijd geleid tot experimenten met vormen van basisinkomen — een onvoorwaardelijk of semi-onvoorwaardelijk inkomen als bodem onder de samenleving, los van arbeidsmarktpositie. Niet als ideologisch project, maar als praktische hypothese: werkt dit, en tegen welke prijs?

Wat experimenten leren

Het **Finse experiment** (2017-2018) gaf 2.000 langdurig werklozen €560 per maand onvoorwaardelijk. De resultaten zijn genuanceerd maar instructief: minimaal effect op werkgelegenheid (slechts zes extra werkdagen), maar statistisch significante verbeteringen in welzijn, minder stress, meer vertrouwen in instituties en in de toekomst. Cruciaal: ontvangers zochten juist méér actief werk, niet minder. De "hangmat"-hypothese werd niet bevestigd. De resultaten zijn gepubliceerd in de *American Economic Journal: Economic Policy* (2022).

Het **GiveDirectly-experiment in Kenia** (2017-2024, circa 23.000 deelnemers) leverde een verrassende bevinding: eenmalige lump-sum-betalingen presteerden beter dan maandelijkse uitkeringen op het gebied van investeringen en ondernemerschap. Er was geen bewijs van verminderde arbeidsinspanning.

Het **Stockton SEED-programma** (Californië, 2019-2021) gaf 125 inwoners \$500 per maand. Voltijdwerk steeg van 28% naar 40% in het eerste jaar bij ontvangers, versus 32% naar 37% in de controlegroep. Minder dan 1% van de bestedingen ging naar alcohol of tabak.

Het **OpenResearch-experiment** (gefinancierd door Sam Altman, 3.000 deelnemers, \$1.000 per maand, 2021-2023) toonde dat ontvangers circa 1,4 uur minder per week werkten, maar verbeterde ouderschapskwaliteit en autonomie rapporteerden. Geen significante arbeidsmarktverbetering.

Naast deze voorbeelden zijn er internationale experimenten uit de afgelopen decennia met gemengde resultaten. Elk experiment vraagt om context duiding: een groep langdurig werklozen reageert anders dan werkende ouders of daklozen. Die context bepaalt wat je wel en niet kunt concluderen.

De overkoepelende bevinding over deze experimenten is consistent: de klassieke vrees dat inkomenszekerheid zonder voorwaarden leidt tot luiheid is empirisch niet bevestigd. Maar deze experimenten stelden wellicht de verkeerde vraag voor het AI-tijdperk. Ze meten of mensen minder hard zoeken naar werk als ze een uitkering ontvangen. Die vraag veronderstelt dat er werk te zoeken valt. Wat de experimenten wél aantonen, en wat wél relevant blijft, is dat mensen ook zonder financiële dwang blijven participeren, zingeving zoeken en maatschappelijk betrokken zijn.

Het bredere palet aan beleidsopties

Naast basisinkomen-achtige instrumenten zijn er alternatieven die politiek en praktisch relevant zijn:

Negatieve inkomstenbelasting (NIT) is Milton Friedmans voorstel uit 1962: een hoge verzilverbare heffingskorting die automatisch aanvult voor wie onder een inkomensdrempel verdient, en die naarmate het inkomen stijgt wordt terugverdiend via belasting. Werken loont altijd, de armoedeval verdwijnt, en de uitvoering loopt via de Belastingdienst in plaats van via

een lappendeken van toeslagen. Onderzoek van Chang et al. (2024) toont dat een optimaal ontworpen NIT — genereus voor de allerarmsten, snel aflopend naarmate het inkomen stijgt — vergelijkbare sociale bescherming bereikt met een significant kleiner budget dan een universeel basisinkomen. Het kostenverschil in hun model is aanzienlijk, al zijn de uitkomsten gebaseerd op Amerikaanse verhoudingen en modelaannames die niet direct op Nederland toepasbaar zijn.

Een AI-dividend of sovereign wealth fund is gebaseerd op het Alaska Permanent Fund-model: een staatsfonds dat investeert in AI-bedrijven en de rendementen uitkeert aan alle burgers. Sam Altman's "Universal Basic Compute" en recent academisch werk (Convergence Analysis, 2025) verkennen varianten. De logica: als AI grotendeels is gebouwd op collectief vergaard menselijk kapitaal en data, hebben burgers recht op een deel van de opbrengst.

Arbeidstijdverkorting deelt de productiviteitswinst van AI via een kortere werkweek. Proeven in het VK, IJsland en Spanje tonen positieve effecten op productiviteit en welzijn. Het dichtstbijzijnde Nederlandse voorbeeld is AFAS Software, dat in januari 2025 als eerste grote Nederlandse bedrijf de vierdaagse werkweek met behoud van volledig salaris invoerde voor alle 700 medewerkers. Dit instrument past het best als werk blijft bestaan maar anders wordt verdeeld. Opmerkelijk is dat AFAS-CEO Bas van der Veldt de stap naar arbeidstijdverkorting expliciet verbindt met AI: tien procent van de klantvragen wordt al volledig automatisch afgehandeld, waardoor medewerkers tijd overhouden voor werk dat er echt toe doet. In een interview zei hij: "Ik kan mij echt wel voorstellen dat we naar een basisinkomen toe gaan." Een Nederlandse ondernemer die AI, arbeidstijdverkorting en basisinkomen in één adem noemt — vanuit eigen praktijkervaring.

Participatie-inkomen (naar Atkinson) koppelt inkomensondersteuning aan maatschappelijke bijdrage: betaald werk, opleiding, mantelzorg of vrijwilligerswerk tellen allemaal mee. Politiek aantrekkelijker dan onvoorwaardelijk basisinkomen, maar complexer in uitvoering.

Investing in omscholing en leven lang leren is de meest klassieke beleidsrespons. Nieuw onderzoek vanuit het National Bureau of Economic Research (Hyman et al., 2025) nuanceert de verwachting echter: omscholing levert gemiddeld genomen positieve inkomenswinst op, maar werknemers die specifiek omscholen naar AI-intensieve beroepen zien een 29% lagere inkomenswinst dan collega's die naar minder blootgestelde beroepen omscholen. Wie vlucht naar de beroepen van de toekomst, komt dus terecht in een markt waar AI ook al wacht. Brookings (2025) voegt daar een structureel bezwaar aan toe: omscholing kost tijd en inkomen, en juist de meest kwetsbare werknemers kunnen zich die overgangperiode het minst veroorloven. Tegelijkertijd heeft de samenleving er belang bij dat die transitie zo soepel mogelijk verloopt — wat de vraag oproept welke rol de overheid hierin zou moeten spelen.

Experimenteer agenda: in plaats van een ideologische keuze te maken, kunnen beleid en kennisinstellingen worden ingezet om te leren wat werkt in de Nederlandse context — via pilots, gecontroleerde experimenten waarbij een groep de maatregel ontvangt en een vergelijkbare groep niet, en langdurige monitoring. De keerzijde is de tijdshorizon: betrouwbare resultaten vereisen minimaal drie tot vijf jaar, en als AI-disruptie sneller gaat dan verwacht, is een experimenteer agenda mogelijk te traag om tijdig bij te sturen.

5. De VVD en het Nederlandse debat

Waar de VVD nu staat

De VVD publiceerde op 1 mei 2026 het concept Liberaal Manifest, met daarin liberale standpunten over een aantal onderwerpen die ook in deze denktank aan bod komen. Zo staat er bijvoorbeeld het streefbeeld dat iedereen die voltijds werkt fatsoenlijk moet kunnen leven zonder steun van de overheid, en dat niemand in de goot hoeft te slapen. De partij gelooft dat werk moet lonen, is sceptisch over onvoorwaardelijke uitkeringen die werkprikkels ondermijnen, en kiest liever voor gerichte ondersteuning dan voor universele transfers.

Het kabinet beschreef het huidige toeslagenstelsel al diverse keren als "onbegrijpelijk, onzeker, onrealistisch, ontoereikend en oneerlijk" en kondigde fundamentele herziening aan. Hiervoor is ook een brede kamermeerderheid.

Het is opmerkelijk dat de liberale intellectuele traditie rijker is op dit terrein dan het huidige debat suggereert. Milton Friedman bepleitte de negatieve inkomstenbelasting als een eenvoudig alternatief voor een groot deel van de bestaande welvaartsregelingen, expliciet vanuit een libertair perspectief. Friedrich Hayek verdedigde in *The Constitution of Liberty* het idee van een minimuminkomen als onderdeel van een vrije samenleving. En Ralf Dahrendorf pleitte voor een vorm van gegarandeerde bestaanszekerheid als voorwaarde voor werkelijke vrijheid. Tegelijkertijd heeft het liberalisme een lange traditie van begrotingsdiscipline en een kritische houding tegenover overheidsuitbreiding — en staat de samenleving onder andere door de vergrijzing voor grote financiële uitdagingen. De kosten en bredere economische effecten van elke oplossingsrichting zijn daarmee een essentieel onderdeel van de afweging.

Wat er politiek speelt

De hervorming van het belasting- en toeslagenstelsel vormt een duidelijk convergentiepunt in de politiek. Ideeën zoals een (deels) verzilverbare heffingskorting — economisch verwant aan een negatieve inkomstenbelasting — worden door partijen als D66, GroenLinks-PvdA en ChristenUnie actief verkend als alternatief voor het huidige toeslagenstelsel. De precieze vorm en timing zijn nog onderwerp van beleidsontwikkeling, maar het debat is duidelijk in beweging. Dit biedt de VVD een concrete kans om een eigen, liberaal alternatief te definiëren.

De Sociaal-Economische Raad bracht in mei 2025 een advies uit over AI en de arbeidsmarkt, dat inmiddels is aangeboden aan kabinet en Tweede Kamer en nog wacht op een nadere kabinetsreactie. In dat advies wordt benadrukt dat de impact van AI op werk en inkomenszekerheid fundamentele vragen oproept over de inrichting van het sociale stelsel. Ook voorzitter Kim Putters heeft in dit verband gewezen op het belang van eenvoudiger en beter toegankelijke vormen van inkomensondersteuning.

D66 heeft intern gekozen voor een hoge verzilverbare heffingskorting als kern van stelselhervorming — feitelijk een negatieve inkomstenbelasting — en is daarmee de partij die inhoudelijk het dichtst bij een mogelijke disruptie staat. GroenLinks-PvdA heeft basisinkomen meerdere malen als partij doelstelling omarmd; beide wetenschappelijke bureaus publiceerden uitgewerkte analyses. ChristenUnie en CDA leggen de nadruk op bestaanszekerheid, gezin en werk als fundament, maar staan open voor vereenvoudiging van het toeslagenstelsel. Wat alle partijen gemeen hebben: geen van hen heeft een uitgewerkte visie op de specifieke impact van AI op werk en inkomensverdeling. Dat is een politiek vacuüm — en een kans voor de VVD om het debat te definiëren in plaats van te volgen.

In internationaal perspectief is het debat al verder. In het VK zei investeringsminister Lord Stockwood in een interview met de Financial Times (januari 2026) dat er binnen de Britse overheid serieus wordt nagedacht over een vorm van basisinkomen als antwoord op AI-banenverlies — al is het geen officieel regeringsbeleid. Het Adam Smith Institute — het meest pro-vrijemarkt instituut van het VK, geworteld in de traditie van Friedman en Hayek — pleit voor een basisinkomen als vervanging van het huidige complexe stelsel in een geautomatiseerde economie, mits gekoppeld aan afschaffing van bestaande uitkeringen.

De spanning voor de VVD

De VVD staat voor een strategische keuze. De feiten bewegen in een richting die de klassieke VVD-positie onder druk zet: werk als vanzelfsprekende bron van inkomen en zingeving voor iedereen is mogelijk minder vanzelfsprekend dan het was. De waarden — vrijheid, sociale rechtvaardigheid, gelijkwaardigheid — wijzen in de richting van actie.

Dat leidt niet automatisch tot basisinkomen. Maar het vraagt wel om een positieve, liberale agenda die verder gaat dan "mensen moeten omscholen." De VVD kan die agenda definiëren — en daarmee het debat voeren vanuit liberale principes in plaats van te reageren op voorstellen van anderen.

6. Richtingen: vijf antwoorden, vijf waardenkeuzes

De denktank verkent welke richting past bij VVD-waarden én de politieke realiteit. Elke richting is niet alleen een beleidskeuze maar ook een waardenkeuze — een impliciet antwoord op de vraag wat vrijheid, verantwoordelijkheid en rechtvaardigheid betekenen in de AI-economie.

Richting 1 — Werk blijft centraal. Investeer in scholing, omscholing, leven lang leren en actieve arbeidsbemiddeling. Versterk de WW als transitie-instrument. Implementeer Borstlap volledig. *Waardenkeuze: verantwoordelijkheid staat voorop — mensen moeten en kunnen zich aanpassen.* Risico: als AI sneller verplaatst dan omscholing opvangt, is dit onvoldoende. Historisch presteren omscholingsprogramma's bescheiden.

Richting 2 — Zinvol werk waar de markt tekortschiet. Investeer in werk in sectoren waar maatschappelijke behoefte groot is maar marktprikkels tekortschieten — zorg, onderwijs, wijkwerk. Werk dat verdwijnt in de kennissector kan worden herverdeeld naar sectoren die nu onderbezet zijn. *Waardenkeuze: de overheid heeft niet alleen een opvangrol maar ook een regierol in het toegankelijk maken van zinvol werk.* Risico: actieve overheidssturing schuurt met liberale beginselen; de grens tussen faciliteren en dirigeren is snel bereikt.

Richting 3 — Negatieve inkomstenbelasting. Vervang het toeslagenstelsel en de bijstand door een hoge verzilverbare heffingskorting via de Belastingdienst. Werken loont altijd, de armoedeval verdwijnt, de bureaucratie krimpt. *Waardenkeuze: vrijheid en eenvoud — de overheid helpt zonder te betuttelen.* Risico: implementatiecomplexiteit bij de Belastingdienst; transitie van het huidige stelsel; en het veronderstelt dat er voldoende werk blijft om inkomen te genereren — als dat niet het geval is, lost een fiscale hervorming het probleem niet op.

Richting 4 — Arbeidstijdverkorting. Deel de productiviteitswinst van AI via een kortere werkweek. *Waardenkeuze: solidariteit en verdraagzaamheid — werk wordt gedeeld, niet geconcentreerd.* Risico: klassiek VVD-bezwaar dat dit de economie remt; niet alle sectoren kunnen het toepassen; overheid die werkweek voorschrijft past slecht bij liberale beginselen; en arbeidstijdverkorting beperkt de keuzevrijheid van mensen die juist méér willen werken — wat een nieuwe ongelijkheid creëert tussen gedwongen deeltijdwerkers en mensen die buiten het stelsel om meer uren maken.

Richting 5 — Participatie-inkomen. Koppel inkomensondersteuning aan maatschappelijke bijdrage: betaald werk, opleiding, mantelzorg en vrijwilligerswerk tellen allemaal mee. *Waardenkeuze: verantwoordelijkheid geherdefinieerd— bijdragen aan de samenleving heeft meerdere vormen.* Risico: definitie en monitoring creëren bureaucratie; risico op willekeur.

Een verwante maar fundamenteel andere vraag is of in een AI-economie de relatie tussen gewerkte uren en beloning überhaupt nog de juiste maatstaf is. Als AI de productiviteit per uur drastisch verhoogt, verschuift de waarde van arbeid van tijd naar toegevoegde waarde. Dat roept vragen op over hoe we werk en beloning meten die verder gaan dan arbeidstijdverkorting alleen — en die de denktank ook kan meenemen.

7. Vragen voor de denktank

De denktank werkt toe naar een einddocument met concrete aanbevelingen. Daarbij werkt zij onder onzekerheid: niet alles is bekend, niet alles is voorspelbaar. Waar zinvol denkt zij in scenario's. De vragen hieronder zijn bedoeld om die onzekerheid te structureren, niet op te lossen.

Ankervraag: de waardenvraag

Vraag 1 - Wat betekent "werk moet lonen" als AI structureel werk overneemt — en hoe herijkt de VVD haar visie op werk, inkomen en zingeving zonder haar liberale kernidentiteit te verliezen?

Ze veronderstelt geen uitkomst, maar vraagt wel om een eerlijke confrontatie met wat de VVD gelooft over werk, inkomen en verantwoordelijkheid als de economische realiteit verandert.

De ondersteunende vragen bouwen op elkaar voort: de empirische vraag bepaalt de urgentie, de stelselvraag bepaalt de noodzaak van hervorming, de verdelingsvraag bepaalt de reikwijdte, en de instrumentvraag vertaalt dit alles naar een keuze uit bepaalde richtingen.

Ondersteunende vragen

Vraag 2 — De empirische vraag: Hoe snel en hoe diep raakt AI de Nederlandse arbeidsmarkt, en wanneer wordt ingrijpen urgent? Welke vroege indicatoren vertellen ons welk pad zich ontvouwt — en wat betekent het concreet voor de rol van overheid en individu als de disruptie geleidelijk of juist versneld verloopt? Dit vraagt om hypothesen toetsen, gesprekken voeren met mensen die de transitie nu al meemaken, en waken voor bias in bronnen en conclusies.

Vraag 3 — De stelselvraag: Is het huidige Nederlandse stelsel — toeslagen, WW, bijstand, omscholing, zzp-positie — structureel geschikt voor een AI-transitie, of vraagt dit om fundamentele herziening?

Vraag 4 — De verdelingsvraag: Hoe zorgen we dat de opbrengsten van AI breed worden verdeeld? Wat betekent de verschuiving van loon naar kapitaalinkomen voor de houdbaarheid van ons belastingstelsel — en hoe financieren we collectieve voorzieningen als de grondslag waarop ze rusten structureel verandert? En hoeveel ongelijkheid is liberaal acceptabel — op basis van welke principes?

Vraag 5 — De instrumentvraag: Deze startnotitie schetst vijf beleidsrichtingen als vertrekpunt — welke richting of combinatie past het best bij liberale waarden én is politiek realiseerbaar? Wat zijn de kritische ontwerpcriteria, welke keuzes sluiten elkaar uit of versterken elkaar, waar ligt de liberale grens tussen marktoplossingen en actief overheidsbeleid — en zijn er richtingen die dit document nog niet heeft voorzien?

8. Praktische informatie voor de denktank

Wat je toezegt

Deelname vraagt een investering van gemiddeld een paar uur per week over een periode van zes maanden — flexibel in te plannen rondom je eigen agenda. Bijeenkomsten vinden eens per twee weken plaats, grotendeels digitaal. Daarnaast zijn er drie fysieke momenten waarvan

aanwezigheid wordt verwacht: de kick-off, een tussentijdse werksessie en de eindpresentatie. Wie ja zegt, committeert zich aan de volledige looptijd en aan actieve bijdrage — dat betekent niet alleen aanwezig zijn, maar deels ook zelf onderzoek doen, studies analyseren en deels meedenken/meeschrijven aan het einddocument.

Proces en mijlpalen [data onder voorbehoud]

Opstart — mei en juni 2026 (afgerond of lopend).

De startnotitie is opgesteld en afgestemd met Kamerleden [X,X], die zich hebben gecommitteerd aan betrokkenheid bij kick-off, tussentijdse sessie en eindpresentatie. De werving van deelnemers loopt in mei en juni via thematische netwerken, externe experts en open kanalen. Deelname is alleen mogelijk voor leden van de VVD.

Kick-off — september 2026 (fysiek, Den Haag, 19:30).

De groep komt voor het eerst bijeen. Deze kick-off dient als kennismaking waarbij tevens de werkwijze en taakverdeling worden besproken. Ook worden alvast een aantal deelonderwerpen bepaald waar aan gewerkt zal worden.

Voortgang — september 2026 tot en met februari 2027 (tweewekelijks digitaal, 20:00).

Negen digitale sessies vormen de ruggengraat van het traject. Halverwege vindt een tussentijdse fysieke werksessie plaats.

Oplevering — maart 2027 (fysiek, Den Haag, 19:30).

Het einddocument wordt gepresenteerd aan VVD Kamerleden, het EZI-bestuur en overige geïnteresseerden. In deze sessie is nog ruimte voor discussie en aanbevelingen, voordat het stuk door het bestuur afgerond en gepubliceerd wordt.

Betrokkenheid Kamerlid

Kamerleden [X,X] worden tussendoor op de hoogte gehouden van relevante ontwikkelingen en tussentijdse bevindingen. Het doel is wederzijds: de denktank levert scherpe analyse en concrete aanbevelingen, het Kamerlid geeft politieke realiteitscheck en verbindt de uitkomsten aan het parlementaire werk.

Talentontwikkeling

Het bestuurslid Talent van TN EZI kijkt mee met de samenstelling en voortgang van de groep. Deelnemers die opvallen — door inhoudelijke kwaliteit, schrijfvaardigheid of politiek inzicht — kunnen in beeld komen voor vervolgprojecten binnen de VVD. Deelname is daarmee niet alleen een bijdrage aan het inhoudelijke debat, maar ook een kans om jezelf zichtbaar te maken binnen de partij.

Gezochte expertises

Voor deze denktank zijn de volgende expertises nodig om de vragen serieus te kunnen beantwoorden. We zoeken geen perfecte kandidaten per profiel — combinaties zijn waardevol en overlap is toegestaan. Diversiteit in achtergrond, leeftijd en perspectief heeft nadrukkelijk de voorkeur. De denktank bestaat uit maximaal twaalf leden.

- **Arbeidsmarkteconomie.** Iemand die de Nederlandse arbeidsmarktdata begrijpt, de stelselvraag technisch kan onderbouwen en kan helpen duiden wat de cijfers werkelijk zeggen over de snelheid en diepte van de AI-transitie. Denk aan iemand werkzaam bij of vertrouwd met CPB, UWV, SER of een universiteit.
- **AI en technologie in de praktijk.** Niet een pure technicus, maar iemand die begrijpt wat AI concreet doet in organisaties — welke taken het overneemt, op welke termijn en in welke sectoren. Bij voorkeur iemand die dit dagelijks meemaakt als startup ondernemer, CTO, product lead of consultant.
- **Ondernemer in een AI-kwetsbare sector.** Iemand die zelf de transitie meemaakt — in de kennissector waar werk verdwijnt, of in de maatschappelijke sectoren waar het tekort groeit. Brengt de praktijk werkelijkheid in die cijfers en modellen niet kunnen vervangen.
- **Werknemer of zelfstandige in een AI-kwetsbare sector.** Iemand die de AI-transitie meemaakt — niet als ondernemer of beleidsmaker, maar als iemand wiens dagelijks werk concreet verandert. Bij voorkeur iemand met ervaring in medezeggenschap, zoals een OR- of MR-lid of een (bestuurs)lid van een vakbond, die het werknemers en/of ZZP perspectief kan vertalen naar de bredere vragen van de denktank. Dit profiel borgt dat de denktank niet alleen redeneert vanuit werkgevers- of beleidslogica.
- **Fiscaliteit en sociale zekerheid.** Iemand die het toeslagenstelsel, de WW en de fiscale architectuur van binnenuit kent. Onmisbaar om opties voor hervorming serieus te beoordelen.
- **Liberale politieke filosofie.** Iemand die de liberale waardenvraag — wat betekent vrijheid, verantwoordelijkheid en sociale rechtvaardigheid als werk structureel verandert — kan articuleren en helpt de denktank scherp te houden op de VVD-identiteit. Telders, een academicus of een ervaren beleidsdenker met VVD-affiniteit.
- **HR of arbeidsmarktpraktijk.** Iemand die ziet hoe de transitie zich ontvouwt vanuit werkgeversperspectief — een HR-directeur, sectororganisatie of arbeidsmarktadviseur. Bij voorkeur iemand met ervaring in sectoren waar al flinke automatiseringsslagen geweest zijn.
- **Uitvoeringsperspectief.** Iemand die weet hoe het sociale stelsel in de praktijk werkt voor mensen die erdoor worden gevangen — vanuit een gemeente, uitvoeringsorganisatie of maatschappelijke organisatie.
- **Jonge deelnemer** — onder 35. De AI-transitie raakt de jonge generatie het hardst en het langst. Dit perspectief moet aan tafel zitten, niet worden vertegenwoordigd door anderen.

BIJLAGE - Sessie Agenda **[data onder voorbehoud]**

#	Datum	Type	Tijd	Locatie	Inhoud
—	Mei 2026	Intern	—	—	Afstemming startnotitie + commitment Kamerlid [X]
—	Mei / Juni 2026	Intern	—	—	Werving en selectie deelnemers
—	t/m eind augustus	Zomerreces			Geen sessies
Kick-off	Dinsdag 1 september 2026	Fysiek	19:30	Den Haag	Bespreking startnotitie, taakverdeling, aftrap
1	Dinsdag 15 september 2026	Digitaal	20:00	Online	TBD
2	Dinsdag 29 september 2026	Digitaal	20:00	Online	TBD
3	Dinsdag 20 oktober 2026	Digitaal	20:00	Online	TBD
Tussentijds	Dinsdag 3 november 2026	Fysiek	19:30	Den Haag	Tussentijdse sessie met Kamerlid [X]

4	Dinsdag 17 november 2026	Digitaal	20:00	Online	TBD
5	Dinsdag 1 december 2026	Digitaal	20:00	Online	TBD
6	Dinsdag 15 december 2026	Digitaal	20:00	Online	TBD
7	Dinsdag 12 januari 2027	Digitaal	20:00	Online	TBD
8	Dinsdag 26 januari 2027	Digitaal	20:00	Online	TBD
9	Dinsdag 9 februari 2027	Digitaal	20:00	Online	TBD
Eind-presentatie	Dinsdag 2 maart 2027	Fysiek	19:30	Den Haag	Presentatie aan Kamerlid [X], EZI-bestuur en overige EZI-leden

---

Startnotitie VVD Thematisch Netwerk EZI — mei 2026

Auteurs:

Robin van Lieshout, bestuurslid Innovatie EZI (robinvanlieshout@gmail.com)

Iwein Borm, voorzitter EZI